Chữ "đễ" với tình cảm anh em trong gia đình ở Việt Nam - thực trạng và giải pháp

ThS HOÀNG THỊ BÍCH TOÀN
Trường Cao đẳng xây dựng số 1; Email: hoangbichtoan@gmail.com

Tóm tắt: *Bài viết khái quát những vấn đề lý luận về chữ "đễ" trong Nho giáo và cách tiếp cận của người Việt Nam đối với vấn đề tình cảm anh em trong gia đình, qua đó chỉ ra thực trạng tình cảm anh em gia đình ở Việt Nam hiện nay. Từ phân tích thực trạng, bài viết đề xuất một số giải pháp nhằm nâng cao tình cảm anh em, giải quyết các tranh chấp kinh tế, tài sản kế thừa do cha mẹ để lại cho anh em trong gia đình ở Việt Nam hiện nay.*
Từ khóa: *chữ "đễ"; tình cảm anh em; gia đình Việt Nam.*

1. Một số vấn đề về chữ "đễ"

1.1. Chữ "đễ" theo quan điểm Nho giáo

Chữ "đễ" ("悌" có nghĩa là kính, nhường) gồm chữ "tâm" ("心") và chữ "đệ" ("弟"), chữ "tâm" là trái tim, tấm lòng, còn chữ "đệ" là em trai. Như vậy, chữ "đễ" có ý nghĩa là anh trai quan tâm, chăm nom cho em trai, em gái bằng tất cả tấm lòng của mình. Trong trái tim người anh luôn luôn thương yêu người em bằng tấm lòng của mình, chính là sự yêu thương chân thành giữa anh và em. Chữ "đễ" không thể đứng tách biệt mà luôn có mối quan hệ chặt chẽ với ngũ thường (nhân, lễ, nghĩa, trí, tín). Trong tình cảm anh em thương yêu lẫn nhau nghĩa là thực hiện "nhân"; cư xử với nhau đúng quy tắc đạo anh em nghĩa là thực hiện "lễ"; đối xử tốt, biết hy sinh cho nhau là thực hiện "nghĩa"; giúp đỡ nhau cùng lập nghiệp, tạo dựng cơ đồ mang lại vẻ vang cho gia đình, đất nước nghĩa là thực hiện "trí"; chân thành, tin tưởng lẫn nhau không lừa gạt nhau là thực hiện "tín". Như vậy, kẻ sĩ thực hiện được ngũ thường không chỉ thực hiện tốt các mối quan hệ xã hội mà còn thực hiện được các mối quan hệ trong gia đình.

Chữ "đễ" là một trong những quy tắc, yêu cầu của kẻ sĩ: những người có học luôn là những người có lòng khoan dung, không cố chấp, đối với người lầm lỗi khoan dung, thân mật, khuyên nhủ; đối với bạn bè vui vẻ, thân ái, giúp đỡ; đối với anh em thì hòa thuận, thương yêu. Vì vậy, có lần Tử Lộ hỏi Khổng Tử: "Như thế nào mới có thể được gọi là kẻ sĩ?".

Đức Khổng Tử nói: "Thân mật khuyên nhủ lẫn nhau, vui vẻ với nhau, có thể được gọi là kẻ sĩ. Bạn bè thì thân mật khuyên nhủ lẫn nhau, anh em thì vui vẻ với nhau[1]. Trong các mối quan hệ anh em "đễ" là chỉ tình yêu thương, quan tâm, cảm thông, hòa thuận giữa anh, chị, em trong gia đình. Người anh yêu thương các em giống như bảo vệ đứa con của mình. Các em kính trọng anh như cha mẹ. Trong gia đình người gần gũi mình nhất là cha mẹ, anh em.

Chữ "đễ" là cách ứng xử của đạo người quân tử, người quân tử đối xử tốt với xã hội thì thực hành nhân, lễ, nghĩa, trí, tín; đối xử trong gia đình thì thực hành hiếu thuận với cha mẹ, hòa thuận với anh em. Theo quan điểm của Hữu Tử thì mối quan hệ gia đình không chỉ là mối quan hệ ruột thịt mà còn là mối quan hệ kinh tế trực tiếp. Cha mẹ là người có công sinh thành, dưỡng dục, anh em cùng cha mẹ sinh ra không khác nào như cùng khúc ruột, người mà không tốt với cha mẹ, anh em thì không tốt được với ai. Với người ngoài, nếu có đối xử tốt thì lòng tốt ấy chỉ là sự lợi dụng, giả tạo. Những người ở gần gũi bên cạnh, có công dưỡng dục mà mình không yêu được, làm sao có thể yêu được người xa lạ? Vì vậy, Hữu Tử viết: "Tín cận ư nghĩa, ngôn khả phục dã; cung cận ư lễ, viễn sỉ nhục dã. Nhân bất thất kỳ thân, diệc khả tông dã", nghĩa là "điều hứa hẹn gần với điều nghĩa, thì lời nói mới có thể hoàn thành được; sự cung kính gần gũi với điều lễ, thì xa được điều sỉ nhục. Nhân vì không đánh mất người thân của mình, cũng có thể đứng đầu một dòng dõi"[2]. Trước khi nói đến yêu tha nhân, người ta cần

phải biết yêu mến cha mẹ, anh em, bà con họ hàng... Đó là thứ tự yêu mến trong tình cảm tự nhiên.

Đạo người quân tử là "tu thân, tề gia, trị quốc, bình thiên hạ", "ở trong nhà, một người có lòng hiếu thảo, biết phụng dưỡng cha mẹ, lại biết cư xử thuận hoà với anh em, khiến cho gia đình được ổn định, an lành... Tề gia là bước thứ hai trong bốn bước"[3] của đạo làm người.

Chữ "đễ" còn là nghệ thuật làm chính trị, đường lối trị quốc của một bậc quân vương. Theo Nho giáo "chỉ riêng việc hiếu thảo, thuận hoà với anh em là có thi hành chính trị. Thế cũng là làm chính trị"[4]. Một bậc quân vương mà thấu hiểu hiếu "đễ" thì "có thể cai trị được cả thiên hạ"[5]. Với quan điểm này thì Nho giáo đánh giá rất cao vấn đề tề gia mà muốn tề được gia phải thực hành "hiếu", "đễ". Khổng Tử cho rằng: nguyên nhân dẫn đến thiên hạ đại loạn là do loạn là có gốc dễ từ gia đình. Trong gia đình mà "cha con, vợ chồng, anh em, bè bạn, chủ tớ... giết hại lẫn nhau, tranh danh, đoạt lợi"[6] thì không những loạn gia đình mà còn loạn cả thiên hạ. Do vậy, muốn làm cho xã hội ổn định trước tiên phải ổn định từ gia đình, trong đó tình cảm anh em đóng một vai trò quan trọng, bởi gia đình là tế bào của xã hội, xã hội cũng được ví như cơ thể con người, trong cơ thể mà có các tế bào khỏe mạnh thì dẫn đến cả cơ thể khỏe mạnh, các tế bào mà u nhọt, ung thư, sưng tấy thì cơ thể sẽ không thể tồn tại được bền lâu. Từ quan điểm của Nho giáo cho thấy, chữ "đễ" đóng một vai trò rất quan trọng trong đời sống gia đình.

1.2. Chữ "đễ" trong tình cảm anh em theo quan điểm của người Việt Nam

Người Việt Nam đánh giá rất cao vai trò của chữ "đễ" trong mối quan hệ gia đình. Bởi vậy, chữ "đễ" được thể hiện qua những câu thành ngữ, tục ngữ để răn dạy mọi người trong cuộc sống thường nhật, khi bàn về tình cảm anh em, chẳng hạn như: "tay đứt ruột xót" hoặc "anh em như chân với tay". Những câu thành ngữ trên ý nói: anh em trong một nhà cũng giống như những bộ phận trên cùng cơ thể con người, không tách rời trong chỉnh thể con người, chỉ một bộ phận tổn thương thôi sẽ làm tổn thương đến các bộ phận khác, anh em cũng vậy, người em bị tổn thương, người anh cảm thấy đau xót và ngược lại. Một gia đình hạnh phúc là gia đình anh em biết thương yêu, nhường nhịn, hòa thuận với nhau, giữ được nề nếp, gia phong mới là nền tảng đóng góp cho sự ổn định của xã hội.

Chữ "đễ" không chỉ nói đến tình thương yêu anh em trong gia đình mà còn đề cập đến tình đoàn kết gắn bó. Tục ngữ có câu: "Anh em chín họ mười đời. Hai đằng cũng có, chẳng rời nhau ra". Tình cảm anh em ngoài sự gắn bó thì phải biết hy sinh cho nhau, thấu hiểu niềm vui, nỗi buồn của nhau. Tục ngữ có câu "Anh em cốt nhục một nhà. Kẻ sau người trước thuận hòa cho vui"...

Trong mối quan hệ kinh tế gia đình, đặc biệt là mối quan hệ anh em, tiền bạc phải rõ ràng, phân minh, đừng vì của hồi môn của cha mẹ để lại mà mâu thuẫn với nhau; đừng vì hơn thua về kinh tế, tiền bạc mà từ bỏ nhau; đừng vì lợi ích mà nồi da nấu thịt; đừng vì đồng tiền làm mất đi tình nghĩa anh em. "Anh em thật thậm là hiền. Chỉ một đồng tiền làm mất lòng nhau". Ngoài những câu thành ngữ, tục ngữ kể trên còn nhiều câu thành ngữ, tục ngữ nói về tình cảm anh em. Mục đích của những câu thành ngữ, tục ngữ là để thắt chặt tình nghĩa anh em.

2. Thực trạng chữ "đễ" trong tình cảm anh em ở gia đình Việt Nam hiện nay

Khi đất nước ta chuyển sang nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa, vấn đề gia đình có nhiều nhân tố biến đổi cả theo chiều hướng tích cực lẫn tiêu cực. Quan điểm tích cực cho thấy: trong mối quan hệ gia đình cùng với việc duy trì được nền tảng đạo đức truyền thống, bên cạnh đó, cũng phát huy được những giá trị mới cho xã hội cả về mặt kinh tế, chính trị, an ninh. Ở Việt Nam hiện nay có rất nhiều gia đình các thành viên sống với nhau có tình, có nghĩa cùng nhau phát triển kinh tế. Thực tế cho thấy: có những tập đoàn kinh tế tư nhân hùng mạnh, khi nhìn lại những thành công của tập đoàn ấy có dấu ấn của tình cảm anh em trong gia đình biết bảo ban lẫn nhau, cùng nhau góp vốn xây dựng, tạo lập sự nghiệp. Trước tiên phải kể đến: Tập đoàn Hoàn Cầu, Ngân hàng Nam Á của gia đình bà Trần Thị Hường. Các con bà biết đoàn kết, thương yêu, hòa thuận cùng nhau quản lý tập đoàn, chính điều này đã làm cho doanh thu của tập đoàn không ngừng được tăng lên. Tập đoàn Liên Thái Bình Dương của gia đình ông Johnathan Hạnh Nguyễn. Tham gia điều hành tập đoàn là vợ và các con của ông và các anh, chị em trong gia đình. Chị và em gái của ông cũng đang là người điều hành chuỗi siêu thị Citi-

mart và Maximark. Tập đoàn Doji, Ngân hàng Tiên Phong của gia đình ông Đỗ Minh Phú. Tham gia điều hành tập đoàn là ông là Đỗ Anh Tú, Đỗ Anh Tuấn, Đỗ Quốc Bình, Đỗ Xuân Mai, Đỗ Kim Dung đều là anh em trong gia đình tham gia vào công việc kinh doanh tại nhiều công ty khác nhau. Không chỉ những tập đoàn kể trên còn nhiều tập đoàn khác nữa, sự thành công của họ có nguyên nhân sâu xa là anh em trong gia đình biết đoàn kết, trên bảo dưới nghe, thuận hòa, hiểu ý lẫn nhau.

Bên cạnh những gia đình, anh em sống với nhau có tình có nghĩa thì cũng có một số gia đình, anh em rơi vào cảnh nồi da nấu thịt, huynh đệ tương tàn. Trên các phương tiện thông tin đại chúng gần đây đưa tin có nhiều vụ án anh em mâu thuẫn với nhau, thậm chí sát hại nhau. Năm 2015, ở xã Bình Hòa, huyện Giồng Trôm, tỉnh Bình Phước xảy ra vụ án nghiêm trọng hai anh em ruột dùng dao chém lẫn nhau vì mâu thuẫn đất đai; năm 2016, Toà án Nhân dân Thành phố Hồ Chí Minh xét xử lưu động tại quận 11 vụ án giết người liên quan đến tranh chấp tài sản cha mẹ để lại. Hung thủ đã thẳng tay đâm những người anh em máu mủ ruột thịt của mình khiến người thì nguy kịch, người thì mất mạng. Ngày 25.9.2018, Toà án Nhân dân Thành phố Cần Thơ mở phiên tòa xét xử vụ tranh chấp đất đai giữa hai anh em ruột, kết quả người em tử vong, người anh vào tù. Ngày 1.9.2019 tại xã Hồng Hà, huyện Đan Phượng, Hà Nội đã xảy ra một vụ án anh giết cả nhà em ruột vì tranh chấp đất đai khiến 4 người tử vong. Từ những vụ đau lòng nói trên còn nhiều vụ cũng rất đáng buồn diễn ra ở rất nhiều địa phương. Mặt trái của nền kinh tế thị trường đã làm đảo lộn đạo đức truyền thống, những chuyện vì tài sản, tiền bạc dẫn đến anh em từ bỏ nhau, không nhìn mặt nhau ở các vùng quê ở Việt Nam không còn là chuyện hiếm, đây cũng là những vấn đề báo động.

3. Một số giải pháp nhằm nâng cao đạo đức gia đình, thắt chặt tình cảm anh em

Thứ nhất, đẩy mạnh công tác tuyên truyền phổ biến pháp luật, tuyên truyền về giá trị đạo đức truyền thống; lên án những người có nhân cách lệch lạc, hành vi ứng xử thiếu văn hóa, đi ngược lại truyền thống đạo đức gia đình, thuần phong, mỹ tục của người Việt Nam và các hành vi vi phạm pháp luật xâm hại đến tính mạng, tài sản của người khác, đặc biệt là anh em trong gia đình. Ngoài ra, các cán bộ, cơ quan khi tiếp nhận, giải quyết các tranh chấp, khiếu kiện phải nhanh chóng đưa ra các biện pháp giải quyết một cách thấu tình đạt lý, kịp thời, chính xác; hạn chế để tranh chấp, khiếu kiện kéo dài.

Thứ hai, phát hiện những mâu thuẫn, tranh chấp, xô xát, bạo lực trong sinh hoạt gia đình, đặc biệt là mâu thuẫn trong vấn đề kinh tế, đất đai, của hồi môn cha mẹ để lại. Thành lập các ban hòa giải, tổ dân phố, hội phụ nữ, đoàn thanh niên… cần tổ chức ngay việc hòa giải, tư vấn cho người dân kịp thời giải quyết các mâu thuẫn, tranh chấp theo đúng quy định của pháp luật. Ngành Tư pháp ở các cơ sở phải thường xuyên nâng cao chất lượng hoạt động của các ban hòa giải, các trung tư vấn pháp lý để, kịp thời hỗ trợ, hòa giải các mâu thuẫn phát sinh trong gia đình khi có tranh chấp xảy ra. Các thôn, buôn, làng, tổ dân phố hằng năm cần có những buổi sinh hoạt pháp luật để người dân nhận thức đúng đắn hơn về những vấn đề tranh chấp đất đai, kế thừa tài sản của cha mẹ.

Thứ ba, mỗi người dân cần xây dựng cho mình lối sống trong sáng, lành mạnh, ứng xử có văn hóa, đặc biệt anh em trong gia đình với nhau; trong trường hợp có tranh chấp, đất đai, của hồi môn cha mẹ để lại thì phải nhờ đến cơ quan bảo vệ pháp luật can thiệp, giúp đỡ, không sử dụng bạo lực để tự giải quyết tranh chấp. Nếu trong trường hợp bản thân bị người khác đe dọa, xâm hại đến tính mạng, tài sản thì phải nhanh chóng báo cho cơ quan công an hoặc các cơ quan, tổ chức khác để được giúp đỡ, giải quyết kịp thời.

Mọi mâu thuẫn trong việc tranh chấp tài sản kế thừa, mỗi thành viên trong gia đình nên bình tĩnh, sáng suốt, tiến hành tự hòa giải, thương lượng để hai bên tìm được tiếng nói chung, vừa đảm bảo quyền lợi và không mất đi tình cảm anh em trong gia đình.

Nếu không thể giải hòa được thì thành viên trong gia đình có thể gửi đơn lên các cơ quan có thẩm quyền yêu cầu giải quyết và tìm đến luật sư, chuyên viên pháp lý để được tư vấn.

Thứ tư, các bậc cha mẹ khi để lại của hồi môn cho các con cần phải viết di chúc rõ ràng gửi các cơ quan có thẩm quyền xác thực, để giải quyết phân chia tài sản đúng theo quy định của pháp luật./.

(1), (2), (3), (4), (5), (6) Lý Minh Tuấn (2010), *Tứ Thư bình giải,* Nxb. Tôn giáo, tr.331, 22, 50, 502, 126.